

Univerzita Karlova v Praze
Evangelická teologická fakulta

Bakalářská práce

Lesk a bída pracovního poradenství

Vypracovala : Marie Pazderková

Studijní program : Sociální práce , kód : B 7502

Studijní obor : Pastorační a sociální práce

Katedra: Sociálně pedagogická

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Mgr. Jan Dočkal Csc.

Rok odevzdání : 2007

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Lesk a bída pracovního poradenství vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů.

Souhlasím s tím, aby byla má práce zpřístupněna veřejnosti ke studijním účelům.

V Jihlavě dne 5. 6. 2007

.....

Marie Pazderková

Abstrakt

Záměrem mé bakalářské práce – **Lesk a bída pracovního poradenství** - je zhodnotit projekt pracovního poradenství. Tato aktivita začala být realizována v rámci Programů sociální integrace společnosti ČvT v roce 2006. Je reakcí na existenci sociálně vyloučených lokalit v ČR. Aktivita pracovního poradce zahrnuje poradenskou činnost a terénní práci. Chce pomoci lidem, kteří jsou znevýhodněni při vstupu na trh práce kvůli sociální exkluzi.

V první části se pokusím o podrobný popis sociálně vyloučených lokalit. Přiblížím problémy, se kterými se lidé na okraji společnosti potýkají. V druhé části zmapuji formy pomoci sociálně vyloučeným lokalitám a zaměřím se na práci konkrétního pracovního poradce. Na základě shromážděných informací pak budu schopna zhodnotit, zda je projekt pracovního poradenství přínosný pro řešení problematiky sociálního vyloučení.

Předpokládám, že má práce přinese širší společnosti vhled do problematiky sociálního vyloučení a také poslouží k sebereflexi pracovníků, kteří v daném prostředí pracují.

Klíčová slova: *Sociální vyloučení (exkluze)* – stav v němž je znesnadněn přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do většinové společnosti
Sociálně vyloučená lokalita (enkláva, čtvrť) – místo, kde žijí lidé ohrožení sociálním vyloučením

Abstract

The aim of my bachelor thesis – **The Gloss and Misery of Employment Advisory** – is

to evaluate the project of employment advisory. Since 2006 this activity has been implemented within the scope of Social Integration Programs as a reaction to existence of socially excluded slums in the Czech Republic. The activity of a career counsellor comprises both consultancy and field social work. This plan wants to help people, who are prejudiced by social exclusion on a labour market.

In the first part of the thesis I will attempt to work out a detailed description of such socially excluded slums. I will approach problems people at the edge of our society have to deal with. In the second part I will be engaged by forms of help for socially excluded slums and I will focus on a work of a particular career counsellor. On the basis of assembly information I will be able to evaluate, whether this project of employment advisory will be helpful in solutions to the problems of social exclusion.

I hope my thesis will not only help wider society to gain insight into this issue, but also will answer for self-reflection of people who work in these locations.

Key words: *Social exclusion* – a state when an access to any sources, positions and occasions - that allow majority society connection - is made difficult for.

Socially excluded slum – a place where people live in danger of social exclusion

Chci poděkovat všem těm, kdo přispěli k sepsání této mé bakalářské práce.

Za profesní pomoc děkuji mému vedoucímu práce panu Dočkalovi. Také pracovnímu konzultantu Janu Zajícovi za otevřenost a pomoc při shromažďování potřebných informací.

Děkuji pánům Babickému, Vlácilovi, Čačíkovi a Noskovi za podnětné připomínky i Janu Kaňákovi a Michaele Brázdilové za všeliké praktické rady.

Dík patří také dětem z vyloučených lokalit za to, že mi dodávali vědomí smysluplnosti mé práce.

S vděčností děkuji mé rodině a blízkým za možnost studia a podporu v něm.

Obsah :

1 Úvod.....	7
--------------------	----------

2 Sociální vyloučení.....	9
2.1 Romové z kola ven.....	9
2.2 Chudoba v dnešním světě.....	11
2.3 Sociálně vyloučené lokality.....	11
2.4 Do vyloučení – vznik.....	12
2.5 Život v bídě po česku – teoretické koncepty.....	15
2.6 Shrnutí.....	18
3 Sociální vyloučení a nezaměstnanost.....	19
3.1 Nezaměstnanost v ČR.....	19
3.2 Státní politika nezaměstnanosti.....	19
4 Pracovní poradenství.....	21
4.1 Nutnost terénní sociální práce	21
4.2 Realizace projektu	22
4.3 Cíle projektu.....	22
4.4 Cílové skupiny.....	23
4.4.1 Klient.....	23
4.4.2 Zaměstnavatelé daného regionu.....	26
4.4.3 Úřad práce.....	27
4.5 Metodika práce.....	27
4.6 Charakteristika pracovního poradenství v Kladenské podočce ČvT.....	30
5 Závěr.....	33
5.1 Přínos.....	33
5.2 Úskalí.....	34
5.3 Poslední slovo.....	34

1 Úvod

Záměr práce

Dlouholeté okouzlení romskou kulturou mě dovedlo až k sepsání této práce. Paradoxně se vůbec nebude jednat o oslavnou stať na téma obohacujícího soužití různých kultur. Dokonce se nakonec budu muset vymezit i vůči etnickému vnímání své práce. Chtěla jsem

se totiž pokusit zmapovat cestu Roma k uplatnění na trhu práce. Rom, jak si ho obvykle představujeme, je obyvatel sociálně vyloučené lokality. Avšak sociálně vyloučená lokalita není bezpodmínečně romská. Proto jsem byla donucena zapomenout svůj idealistický koncept a začít se pohybovat v prostoru – a to doslova – chudoby a vyloučení. Této změny záměru nelituji. Přinesl mi mnoho podnětů, objevů, otázek, ale také vhled do neznámého světa a zpětně zase plastičtější náhled na skutečnosti, v nichž žiji.

1) Problematika sociálního vyloučení úzce souvisí s nezaměstnaností. Představa Roma nám hned asociuje člověka bez práce žijícího ze státních sociálních dávek. Příčinou tohoto stereotypního škatulkování je fakt, že většina lidí žijících v sociálně vyloučených lokalitách je nezaměstnaných. Odhodlala jsem se tedy pít po tom, proč tomu tak je. Chci dokázat, je-li sociální vyloučení faktorem, který člověka znevýhodňuje v přístupu na trh práce.

Na tento vztah reaguje pracovní poradenství, které je novou službou v Programech sociální integrace společnosti Člověk v tísní. Jala jsem se tedy mapovat tento projekt. Abych mohla zhodnotit jeho význam, musím hlouběji proniknout do problematiky, na níž pracovní poradenství reaguje a to je sociální vyloučení. I když se budu podrobně zabývat existencí sociálně vyloučených lokalit, nebude popisování tohoto palčivého problému samoučelné. Chci aby vedlo k možnosti zhodnotit, zda je pracovní poradenství – v realizaci programů neziskové organizace ČvT - právě tím správným a účinným nástrojem k řešení problematiky sociální exkluze. To je primárním záměrem mé práce – zhodnocení projektu.

2) Doufám také, že mé snažení bude přínosem pro diskuzi nad ožehavým tématem, které jsme si zvykli nazývat romská otázka. Ať se o soužití Romů a zbylých občanů mluví na jakékoli úrovni – v politice, nebo v hospodě u piva – neobejde se diskuze bez výlevů emocí. Ty pramení z oboustraných nedobrych zkušeností, ale také ze zažitých stereotypů, jimž se člověk masírovaný médii těžko ubrání. Chci tedy využít možnosti vyjádřit se k problematice, která se týká zejména Romů - bez předsudků, bez ohledů na minulost a bez vlastních soudů. Chci přinést co nejméně zaujatý pohled na současný stav a zmapovat jednu cestu jeho řešení.

Výsledky mého snažení mohou přispět hlavně pracovníkům společnosti Člověk v tísní jako zdroj pro reflexi jejich práce. Ostatním lidem, kteří ji budou číst, snad přinese podrobný popis problematiky sociálního vyloučení a také vhled do nesnadných forem pomoci, které jsou v tomto prostoru naplňovány.

Metody práce

K poznatkům obsaženým v této práci jsem přišla jednak skrze přečtenou literaturu, která je uváděna v textu i na konci práce, a také skrze vlastní výzkum. Jak uvádí Disman¹, jsou

¹ Disman M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*, str. 304

pro kvalitativní výzkum vhodné zejména tyto techniky - zúčastněné pozorování, nestandardizovaný rozhovor a analýza osobních dokumentů. V praxi jsem využila zejména první dvě metody.

Zúčastněné pozorování bylo provedeno v několika vyloučených lokalitách v ČR. Navštívila jsem kladenský „masokombinát“ a čtvrť Dubí, „kolonku“ v Libčicích nad Vltavou a jihlavský Kosov. Během měsíční praxe jsem měla možnost soustavně sledovat činnost pracovního poradce v Kladně. Byla jsem přítomna jak práce v terénu, tak poradenských konzultací. S tímto konkrétním pracovním poradcem jsem také mohla provést nestandardizovaný, hloubkový rozhovor, který mi pomohl nejen získat informace o službě samotné, ale i představu o názorech, výhledech a úskalích jeho profese.

Fakta, vztahující se k činnosti pracovního poradce jsou datována do období prvního čtvrtletí 2007. Ostatní – zejména mapující sociálně vyloučené lokality obecně – vycházejí z výzkumů agentury GAC, spol. s r.o., jejichž výsledky jsou uvedeny v: *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti – souhrnné informace o projektu*. Výzkumy byly souhrnně zpracovány pro MPSV ČR v roce 2006.

2 Sociální vyloučení

2.1 Romové z kola ven

Každý autor, který se dnes zabývá problematikou sociálně vyloučených lokalit, musí při popisu jejich obyvatel nutně narazit na etnický aspekt. Není třeba si zastírat, že

Odstraněno: Pracovní poradenství

Specifika práce pracovního poradce:

Cílová skupina:

Klienty pracovního poradce jsou lidé z vyloučené lokality, kteří jsou nezaměstnaní. Tito lidé zažívají ekonomické vyloučení², které je zdrojem chudoby a vyloučením z životního standardu a životních šancí obvyklých ve většinové společnosti. Je nutné u nich mluvit o deprivaci vyloučených – jednak vzniklou z předchozích neúspěšných pokusů o uplatnění na trhu práce, ale také z izolace od hlavního proudu společnosti a neúčasti na čerpání jejich ekonomických zdrojů. Proto snad nejdůležitějším krokem činnosti pracovního poradce je přimět klienta překonat tento negativní pocit (jakým způsobem to dělá viz. níže) a otevřít se spolupráci.

Práce v týmu Pracovní poradce má tedy specifický záběr, než terénní sociální pracovník – v reálu působí na mikroregionu všech terénních pracovníků své pobočky. Spolupráce celého týmu je jednak předpokladem, ale i nutností a to z hlediska:

<#>ulehčení navazování kontaktů s potencionálními klienty

<#>zajištění komplexnější pomoci danému klientovi

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

<#>prezentace organizace

obyvatelé neutěšených chudinských čtvrtí jsou většinou Romové. Nebo, lépe řečeno lidé, které za Romy považujeme. Přesto, přisuzovat této vsutku palčivé tematice etnický rozměr je zjednodušením, které může snahám o řešení jenom uškodit.

Už sama otázka etnicity „Romů“ je značně problematická. Pokusíme se na ni podívat pod úhlem dvou pohledů. První nastíní, jak se na Romy dívá majoritní společnost a druhý se pokusí zreflektovat, jak se vnímají lidé, které za Romy považujeme.

Pohled zvenčí

Lidové vymezení romství se zúžuje na antropologické rysy a nezvyklé způsoby chování, hodnocené okolím většinou negativně. Představa, že Rom je každý, koho za Roma označí je na první pohled směšná, na druhou stranu však vyjadřuje pravdu. Neexistují žádná antropologická měřítka podle nichž se pozná romská etnicita. Romská národnost má pouze deklarativní charakter, stejně jako všechny ostatní. Lidé ze sociálně vyloučených lokalit většinou mají tmavší barvu očí, vlasů a kůže, také jejich projev – mluva, živější naturel - je rozpoznatelný, to však nemusí vypovídat nic konkrétního o jejich národnosti či původu.

Odstraněno: o

Majoritou jsou Romové vnímáni jako homogenní skupina. Obrazu jednotného romského národa jistě přispívají snahy takzvaného „romského obrození“ projevované a deklarované už od sedmdesátých let minulého století. Snahy sjednotit Romy pod střechu jednoho národního společenství, které má společné kořeny, historii a jednotnou kulturu včetně jazyka, jsou stále živé a podporované (katedry romistiky, romské spolky, časopisy...). Nutno však podotknout, že jakkoli jsou tyto ideje krásné a exotické, na pole sociální politiky nepatří. Romové v naší zemi nejsou jednotnou komunitou, nemluví jedním jazykem, a dokonce se většinou ani ke svému romství nehlásí.

Sociálně vyloučená sídla jsou pojímána okolím za romské komunity. Představa romské etnické komunity je však v tomto případě zcestná, i když se jeví jako exotická a politicky dobře využitelná. Lokality, které jsou za romské považovány, obvykle čítají několik rodů, které společně netvoří komunitu v pravém slova smyslu³. Hledí-li si „Romové“ nějakého společenství, tak je to rodina v širším pojetí.

Vlastní pojetí

Sami Romové se hlásí ke své národnosti sporadicky. V posledním sčítání lidu vyplnilo kolonku romská národnost pouze 11 746⁴. Z odhadů však vyplývá, že na území republiky žije 250 000 Romů⁵.

³ 3 více: Hirt T.: *Romská etnická komunita jako politický projekt-kritická reflexe*, in Romové: kulturologické etudy

⁴ ČSU, Sčítání lidu domu a bytů 2001, [online] cit. 5.4. 2007 URL : <http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/tabx/CZ0000>

⁵ Petr Lhotka, Romové v České republice po roce 1989, [online] cit 5.4. 2007 URL : <http://skola.romea.cz/cz/index.php?id=historie/14>

Dosti demonstrujícím počinem v tomto ohledu je například výstup výzkumu sebepojetí romských pedagogických asistentů, kteří se sami identifikovali převážně podle své příslušnosti k rodině. Při dotazu na národnost se z padesáti zúčastněných přihlásilo 29 k české národnosti, 9 k romské a 6 lidí k romské-české⁶.

Romství je tedy svébytným pojetím identity, na něž má jedinec právo, tento rozměr však nemůže být určován zvenčí. Rom Roma prý pozná⁷, my ostatní se však budeme muset držet ve svých soudech zkrátka.

Deetnizace problému

Proč je třeba se tolik vymezovat vůči etnickému náboji při řešení sociální exkluze? Není to snaha rozbít ideje romství, které jsou samy o sobě přínosné lidem, kteří v nich nalézají svojí identitu. Právě naopak. Jde o snahu uchovat ideál romství nepoznamenaný problematikou sociálního vyloučení, tak jak je dnes ve zvyku je zaměňovat.

Politický koncept řešení etnického problému - tradovaný už ze socialistických dob - je mnohem srozumitelnější a transparentnější, než složitý fenomén nové chudoby.

„Taková struktura etnických politických programů a institucí nejen že zakrývá společné zájmy Romů a jejich spoluobčanů, ale také je staví do konkurenčního boje mezi sebou navzájem. Peníze utracené za Romy jsou jednoduše peníze neutracené za ne-romy. Oficiální zavedení rasového hlediska (coby legitimního faktoru) do politického diskurzu a institucí zajišťuje, že Romové a romská politika zůstanou izolovaní a slabí a nebudou představovat žádné vážné ohrožení pro etablované zájmové skupiny. Jakékoli politické vyjádření frustrace může být totiž potlačeno mnohem snáze, nabývá –li podoby konfliktu spíše etnického než třídního“⁸.

Nechme tedy konečně stranou složité odpovědi na romskou otázku a nebojme se mluvit o problému chudoby. Chudoba, v jejíchž osidlech se ocitli čeští občané, kteří jsou z velké části Romové - ale nejen oni. Chudoba není romská problematika, chudoba je problém nás všech.

Odstraněno: .

2.2 Chudoba v dnešním světě

S chudobou se svět potýká stále, i když se nám to nezdá. Máme se dobře – libujeme si, že nikdy nebylo líp. Víme, že tam v dále v Africe a ještě dál žijí lidé v bídě. Obrázky slumů a hladovějících nás dojmají, snažíme se i pomoci, avšak - je to tak daleko!

Těžko si v tom našem poklidném životě dokážeme všimnout, že za plotem našeho dvorku žijí lidé, kteří se každodenně perou o svůj důstojný život. O život v bezpečí, o

⁶ Moravcová M., Turková M., *Sebereflexe Romů zapojených do státních struktur*, Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí, str. 212 - 218

⁷ Sekyt V., *Romové: kulturologické etudy*, str. 192

⁸ Kovats M., *Politika romské identity: mezi nacionalismem a chudobou*. Romové: kulturologické etudy str. 96

zabezpečení základních potřeb, o přijatelné podmínky pro svoje děti a o to všechno, co se nám zdá běžné.

Bráníme se – to nejsou chudí, to jsou přece ti, co náš stát obírají o peníze. Lidé, se neumí přizpůsobit pořádkům. To jsou ti, kteří nás připravují přinejlepším jen o klid v našem městě. Není třeba jich litovat – poflakuji se, nechtějí pracovat a ještě křičí, že mají málo. Proč by nám měl někdo namlouvat, že právě toto jsou naši potřební?

_____ Pokud budeme mít tu odvahu otevřít oči, budeme se moci zblízka podívat na realie problému, kterému se odborně říká sociální vyloučení. Tento termín naznačuje právě onen nejpalčivější prvek této bolesti naší společnosti – vypovídá o vyloučení, vytlačení, odstrčení některých lidí na okraj. Vyloučení z trhu práce, z politiky, z možnosti úspěchu, ale co je nejhorší – vyloučení ze soucitu. Vinou toho, že tyto lidé jsou nápadní svým životem v oddělených enklávách a také proto, že média umí realitu přeměnit na svět nálepek, dochází ke zjednodušování a stereotypům ve vnímání obyvatel vyloučených lokalit. Zkusme nyní vykročit těchto obecně sdílených představ a postavme se k problému čelem.

2.3 Sociálně vyloučené lokality

Název sociálně vyloučená lokalita (popř. Enkláva) se v odborném jazyce používá pro označení chudinských čtvrtí, “ghett” , “domů hrůzy” apod. Často můžeme narazit i na termín vyloučená komunita, či romská lokalita. Tato označení již určitým způsobem specifikují obyvatele či fungování daného agregátu, ne vždy však pravdivě. V této práci se tedy budeme držet nejvíce obecného, však nejméně konfliktního názvu – bez chuti a zápachu – sociálně vyloučená lokalita⁹.

Vymezení termínu

Sociálně vyloučenou lokalitou chápeme oblast, kde žije pohromadě větší počet rodin, které se potýkají s chudobou. Tyto enklávy jsou různé velikosti – může se jednat o celé čtvrti čítající stovky obyvatel, či pouze seskupení pár domů. Důležitým rozpoznávacím faktorem je fakt, že se lokalita nějak vyčleňuje od zbytku obce, jsou zde patrné hranice mezi ní a okolím a oblast je jako odlišná vnímána. Lokality jsou rozmístěny různě – uvnitř i vně obce, ve městě i na venkově.

Podle analýzy, kterou nechalo vypracovat MPSV v roce 2006¹⁰, existuje v České republice více jak 300 lokalit (ve výzkumu bylo mapováno 310 a podle odborníků se

⁹ „Na obrat sociální vyloučení je možné hledět jako na výzvu k odpovědnosti. Již z tohoto slovního spojení je patrná aktivní úloha těch, kteří někoho vylučují, a pro nápravu stavu vyloučení je implicitně obsažen požadavek stejně aktivního chování v procesu znovuzapojení vyloučených do normálního života.“
Novák K. *Chudoba – globální problém*, in Úvod do TSP, str. 7

¹⁰ MPSV, *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti – souhrnné informace o projektu*, srpen 2006, [online] cit. 5.4. 2007, URL: <http://www.mpsv.cz/cs/3052>

Odstraněno: Co se pod tímto názvem ukrývá?

jedná o 95% všech vyloučených enkláv¹¹), jejichž obyvatelé jsou ohroženi sociálním vyloučením¹². Počet lidí žijících v těchto sledovaných lokalitách se odhaduje na 60 000 – 80 000. Sociolog Ivan Gabal, jehož agentura GAC analytická data pro MPSV vypracovala uvádí, že lidí dostávajících se do pasti sociálního vyloučení přibývá, stejně jako samotných chudinských enkláv. "Čím větší je enkláva, tím větší je její gravitační síla. Nasává do sebe lidi z okolí,"¹³

Chudoba v reálu

Na problematiku sociálně vyloučených lokalit je nutné hledět jako na hmatatelný projev chudoby. Chudí byli ve všech dobách, vždy se projevovala i tendence k jejich kumulaci. Jednak to byl nástroj ochrany společnosti, také však proces jejího utváření¹⁴. Vytlačováním "jiných" lidí do viditelných seskupení na okraji společnosti se utvářely a bránily hodnoty majoritní společnosti uznávané. I v dnešní době se potýkáme s pozůstatky těchto tendencí, nad nimiž však visí veliký otazník – jsou ti lidé takoví ("jiní"), nebo se pouze chovají tak, jak je v daných podmínkách možné?

2.4 Do vyloučení - vznik

____Není jednoduché postihnout veškeré příčiny, které se podepsaly na vzniku vyloučených lokalit. Jedná se o jev rozšířený v mnoha státech euroamerické civilizace, který má však v každé zemi svůj historický, kulturní a politický kontext. Až 80 procent vyloučených enkláv vzniklo v posledních deseti letech¹⁵. Jaké podmínky tedy nastavila česká společnost tomu, aby v jejím státě vzniklo za tak krátkou dobu tolik chudinských čtvrtí?

Romská pospolitost

____Některé výklady tvrdí, že vznik vyloučených lokalit souvisí s romskou rodinnou družností. Je pravda, že v romské kultuře se klade na příslušnost k rodině mnohem větší důraz než v majoritní společnosti, se vznikem chudinských enkláv jde ale těžko spojovat. Tato myšlenka by byla opodstatněná v tom případě, že by se jednalo o komunity, jejichž fungování právě na rodinných vztazích stojí. O takovém typu pospolitosti se v České republice však nedá hovořit.¹⁶ Ve vyloučené lokalitě žije většinou pohromadě několik rodů, které společně tvoří společenství. Spíše se dají pozorovat projevy nevraživosti a

Odstraněno: . Pokusíme se v následujících odstavcích o podrobnou analýzu enkláv, které jsou ohroženy sociálním vyloučením. Nastíníme si příčiny vzniku takových míst, život v nich a nakonec ekonomické podmínky, v nichž se jejich obyvatelé nacházejí. Podrobný popis nás snad dovede k pochopení podmínek a startovních pozic lidí, kteří jsou společností vnímáni jako nepřizpůsobiví a l

¹¹ ČTK, *Výzkum: přibývá Romů, kteří končí v chudinských domech a čtvrtích*, 6.9.2006 [online] cit. 10.4. 2007, URL : http://www.romea.cz/index.php?id=servis/z2006_0521

¹² [Toto číslo je však zavádějící – lokalita osamocený dům, nebo lokalita městská čtvrť je velký rozdíl.](#)

¹³ ČTK, *Výzkum: přibývá Romů, kteří končí v chudinských domech a čtvrtích*, 6.9.2006 [online] cit. 10.4. 2007, URL : http://www.romea.cz/index.php?id=servis/z2006_0521

¹⁴ Mareš P. *Marginalizace, sociální vyloučení*, in Menšiny a marginalizované skupiny v ČR, str. 14

¹⁵ ČTK, *Výzkum: přibývá Romů, kteří končí v chudinských domech a čtvrtích*, 6.9.2006 [online] cit. 10.4. 2007, URL : http://www.romea.cz/index.php?id=servis/z2006_0521

¹⁶ Zatímco u našich slovenských sousedů jsou romské osady zcela rodinného charakteru.

konkurence mezi rodinami dané pospolitostí. Navíc je těžko představitelný obraz, že by člověk – jakkoli silného rodinného citění – šel dobrovolně žít do chudinské čtvrti.

Důsledek ekonomického propadu

O dobrovolném odchodu lidí do vyloučených enkláv se dá hovořit v případě, že jim opravdu nezbývá na lepší ubytování. Někteří lidé si po ztrátě zaměstnání a dosavadního bydlení opravdu nemohou dovolit lepší standart než jsou nájemní malometrážní byty se společným sociálním zařízením. V těchto případech lze poukázat na etnicitu lidí přicházejících do chudinských čtvrtí z tohoto důvodu. Proč se jedná většinou o Romy? Proč by měli mít větší potíže s rodinným rozpočtem než zbytek populace? Problém úzce souvisí s zaměstnaností těchto lidí. Dohady o tom, že negativní postoj k práci vychází z romské kultury je nepodložený. Mnohem hmatatelnější je fakt, že lidé s jinou barvou pleti mají k práci horší přístup než nositelé obvyklého pigmentu¹⁷. Možná nechtějí pracovat, nebo také společnost nechce aby pracovali.

Odstraněno: (více v odstavci o diskriminaci v ČR)

Důsledek socialistické politiky¹⁸

K tomu, aby se do spárů chudinských čtvrtí dostali hlavně Romové přispěl také komunistický režim. V důsledku řízeného sestěhování Romů na jedno místo vznikly některé enklávy už před rokem 1989¹⁹. Většina se však vytváří až po tzv. sametové revoluci a to (mimo jiné) projevením důsledků paternalistickým přístupem socialistického režimu k Romům. *“V případě tzv. asimilační a paternalistické politiky vůči Romům je nesprávnou definicí přesvědčení, že způsob života Romů je méněcenný a implicitně obsahuje názor, že Romové jsou nepřizpůsobiví. Mnohé snahy a opatření ze strany státních orgánů a jejich vykonavatelů již v sobě obsahovaly negativní výsledek.”*²⁰ V tomto pojetí byli občané mnohem více vydáni do rukou sociálních pracovníc²¹, které měly jak moc výkonnou, tak i opatrovatelskou. V podstatě se o své svěřence staraly a provázely je životem. Řešily za ně problémy a vyřizovaly veškerou komunikaci s úřady. Romové tak byli systematicky vedeni k tomu, aby ztratili pocit zodpovědnosti za vlastní existenci.

Pro lidi vychovávané k závislosti na státu byl politický převrat v roce 1989 cestou do vyloučení. Tento zlom se odrazil v mnoha aspektech, mezi nejpálčivější můžeme zahrnout vztah k zaměstnávání. Komunistický režim jednak určoval, že každý musí do práce, ale zároveň zajišťoval každému místo v zaměstnání. V souvislosti s revolucí a nastálými hospodářskými změnami se ocitlo mnoho lidí z nekvalifikovaných a nízké kvalifikovaných

¹⁷ [V této souvislosti mě napadá platnost úsloví „jit s kůží na trh“. Nevím sice přesně z jakých reálií vychází, nicméně pro situaci Romů je příznačná. Možná Romové nejsou vyloženě vytlačováni z pracovních pozic, přístup k nim však mají nesporně ztížený.](#)

¹⁸ Dle Uhlová S., *Dopady asimilační politiky vůči Romům z období reálného socialismu jako jeden z faktorů současného vytváření enkláv sociálně vyloučených obyvatel*, in Romové: kulturologické etudy

¹⁹ Příkladem může být mostecký Chánov.

²⁰ Uhlová S., *Dopady asimilační politiky vůči Romům z období reálného socialismu jako jeden z faktorů současného vytváření enkláv sociálně vyloučených obyvatel*, in Romové: kulturologické etudy, str. 241

²¹ Kurátorky pro mládež, pracovnice OPD...

profesí bez práce. Dělnických profesí ubylo, zato výrazně narostl počet lidí, kteří se neuměli v novém systému zorientovat. Tyto dopady nové situace, které se podepsaly hlavně na romském obyvatelstvu, můžeme vidět jako důsledek paternalistické politiky socialistického státu.

Odstraněno: R

Politika obcí

Pokud se dnes mluví o vzniku vyloučených lokalit je to většinou v kontextu s politikou samosprávných obcí a měst. V porevoluční době bylo sestěhovávání Romů většinou důsledkem uplatňování restitučních nároků majitelů objektů, které byly obývány romskými rodinami. Jejich bytová situace se však ze strany obcí řešila neuváženě a docházelo tak k přidělování náhradního bydlení v lokalitě s vysokou koncentrací především romského obyvatelstva. Není třeba zastírat, že snahy obcí mohly být vedeny i rasovými důvody, popřípadě nechutí voličů obecních zastupitelstev bydlet v blízkosti “Romů”, což vedlo k jejich vytačování z měst. „Sociální postoje obcí a jejich osvícenost by se neměly idealizovat, obce se v tomto směru nacházejí pod silným politickým a ekonomickým tlakem.“²²

Dalším důvodem vzniku chudinských enláv je podle Analýzy MPSV politika řízeného sestěhovávání neplatičů nájmu a „obecně lidí považovaných za nepřizpůsobivé či problémové do ubytoven či holobytů“²³ Tyto postupy - především obecních zastupitelstev – jsou pochopitelně nejjednodušším řešením, nutno však zdůraznit, že směřováním „nepohodlných“ lidí na okraj a jejich kumulací se problém neřeší, pouze je odsouván mimo dohled. Ačkoli jsou důsledky tohoto postupu zřejmé a veskrze negativní, obecní politika se s praktikami sestěhovávání dosud nerozloučila. Na nutnost nápravy politiky obecních zastupitelstev poukazuje Analýza MPSV, jako na nutný předpoklad řešení problematiky sociálního vyloučení.

2.5 Život v bídě po česku

Není možné zavírat oči a tvářit se, že sociálně vyloučené lokality nejsou. Stejně jako v amerických velkoměstských ghettech, stejně jako v afrických slumech i u nás žijí lidé uzavřených čtvrtích, kam “slušný občan” raději nechodí. Jak si představit život v tomto prostředí?

(Ne)známý obrázek

____ Vzhled vyloučených enkláv je ve své podstatě obdobný, jako vzhled chudinských čtvrtí kdekoli na světě – chátrající zástavba, v jejíž blízkosti postávají hloučky nic

Odstraněno: . Poté, co byl v předešlé kapitole nastíněn vznik sociálního problému, zkusíme se podívat přímo do nitra dění. Jak vypadá život ve vyloučené lokalitě? Co se děje pod pokličkou sociální exkluze? Co znamená kultura chudoby a jaké jsou její důsledky?

²² Víšek P., *Sídelní etnická segregace- její řešení a důsledky pro obce*, in Úvod do TSP, str. 8

²³ MPSV, *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti – souhrnné informace o projektu*, srpen 2006, [online] cit. 5.4. 2007, URL: <http://www.mpsv.cz/cs/3052>

nedělajících lidí, po ulicích se válí odpadky a mezi nimi si hrají všudypřítomné umouněné děti. Jedná se o velkou kumulaci lidí, hluku (o něž se starají sami nadměru hluční obyvatelé, nebo reproduktory věčně pulzující “romským popíkem”), odpadků a většinou i zápachu. Není se zdaleka čemu divit, při tak husté koncentraci domácností, lidí, dětí i zvířectva v prostorách, které jim nejsou vlastní²⁴. Tyto všechny popisy by byly snesitelné, kdyby se zároveň nejednalo o prostor, kde je kriminalita normou, kde se mladí potýkají s problematikou závislostí víc než jinde a kde je prostituce a lichva běžnou záležitostí.

Odstraněno: lokalita

I když každá chudinská čtvrť má svá specifika, vyznačují se na první pohled ještě jedním nápadným rysem vyplývajícím ze způsobu života v daných podmínkách. Je to jiné pojetí času. Jednak je nápadný už denní režim domácností - enkláva obvykle začíná ožívat v hodinách blížících se polednímu. I tempo lidí je pomalejší – nikam se nechvátá, je zvykem posedět, postát, povykádat. Ale i životaběh lidí na okraji společnosti je odlišný od většinové populace – dívky staré sotva dvacet let už běžně mají potomka. Délka života je také nápadně kratší. Mnoho autorů spojuje odlišné vnímání času lidí ve vyloučení s romskou kulturou, tyto doměnky jsou však těžko prokazatelné. Mnohem plastičtěji je můžeme vnímat jako důsledek sociální exkluze.

Na tomto příkladu je znatelné, že chování lidí z vyloučených lokalit je specifické v porovnání s chováním lidí většinové společnosti. Proto je nasnadě zabrousit do sociologie a nastínit dva koncepty, které se k životu ve vyloučení vztahují. Jsou jimi teorie sociální exkluze a kultura chudoby. Skrze nástin těchto teorií, budeme moci lépe poznat, z čeho odlišnost chování lidí z vyloučených lokalit plyne.

Sociální exkluze

Teoretický koncept, který život v popisovaných realitách zastřešuje, je označován termínem sociální exkluze. Tento termín se v mnohém přerývá s pojmem chudoba, ta je však mnohem snáze pojímána jako individuální záležitost (chudoba je chápána jako důsledek osobního selhání, či individuálního neúspěchu). Pojem sociální vyloučení je definováno jako selhání jednoho nebo několika z těchto systémů:

Odstraněno: V evropském sociálněpolitickém chápání se tento koncept pomalu nahrazuje

Odstraněno: . T

Odstraněno: cháp

- demokratického a legislativního systému zajišťujícího občanskou integraci trhu práce, kde probíhá integrace ekonomická
- sociálního státu, který nese zodpovědnost za sociální integraci
- rodiny a pospolitosti systému, které umožňují integraci individuální²⁵

Podle Mareše zahrnuje dnes sociální vyloučení velice rozmanitou oblast jevů,

²⁴ Na základě vlastních pozorování bych však ráda upozornila na rozdíl v péči o společné prostory (chodba, sociální zařízení, ulice) a samotné domácnosti. Za takovou píli, s jakou starají ženy z vyloučených lokalit o své nutné byty, by se nemusela stydět žádná hospodyně. Vše jistě záleží na povaze a na prostředí, tento rozdíl zaráží o to víc, že na první pohled – zvenčí - není až tak patrný.

²⁵ Jára M. ed. *Sociální diskriminace pod lupou*, str. 37

jehož jádrem je fakt, “ že se vyloučení jedinci, ale i celé vyloučené sociální kolektivy nepodílejí stejnou měrou jako ostatní na hmotných i nehmotných zdrojích společnosti a na jejich distribuci či redistribuci, což vede k chudobě a sociální izolaci.²⁶ Jde o proces v němž jsou lidé daného společenství zbavováni práv a povinností, které z příslušnosti danému společenství vyplývají.

Proces sociálního vyloučení v sobě obsahuje několik hlavních prvků : chudobu a nízký příjem, nedostatečný přístup na trh práce, slabá nebo neexistující sociální podpora a sítě, dopad lokálního prostředí a vyloučení ze služeb. Pro komplexní pohled na dopady sociálního vyloučení je třeba jev analyzovat na tzv. dimenze sociálního vyloučení²⁷. vyloučení ekonomické, sociální, prostorové, politické, kulturní a symbolické. Pro zacílenost na téma se krátce zmíníme pouze o třech základních:

Odstraněno: jsou

- **Ekonomické vyloučení** je často považováno za hlavní a determinující aspekt sociální exkluze. Lze je zobecnit na vyloučení z trhu práce, či na vytlačování znevýhodněné skupiny z legálního trhu práce. Většinou se tak děje na základě nízké kvalifikace daných jedinců.
- **Prostorové vyloučení** znevýhodňuje hned v několika směrech. Jednak je celá oblast stigmatizována – její obyvatelé na základě své adresy, ale i instituce např. školy. Dále se s prostorovým vyloučením pojí hlavně nízký počet pracovních podmínek, nevyhovující hygienické podmínky, vyloučení a ztížení přístupu ke službám.
- **Kulturní vyloučení** znamená pro jedince těžší možnost dosažení dostatečného kulturního kapitálu, který získáváme výchovou v rodině a ve škole.

K jakým důsledkům sociální vyloučení vede? Můžeme postihnout celé spektrum jevů- absence formálních organizací, nedůvěra v organizace majoritní společnosti, životní orientace na přítomnost spolu s absencí výhledů do budoucna, tedy i absence úspor. Nejde nezmínit změnu fungování rodiny – muž který nenajde uplatnění a tím i naplnění své role je upozadněn, zato se vliv přesouvá na ženu. Nápadný je i výskyt velkých rodin a upřednostňování nesezdaného soužití před manželstvím. Na úrovni jedince je nutné upozornit na pocity beznaděje, rezignace, tolerance patologického chování a zmíněnou orientaci na krátkodobý a snadno dostupný prožitek.

Kultura chudoby²⁸

²⁶ Mareš P. *Marginalizace, sociální vyloučení*. Menšiny a marginalizované skupiny v ČR, str. 15

²⁷ Mareš P. *Marginalizace, sociální vyloučení*. Menšiny a marginalizované skupiny v ČR, str. 15

²⁸ Dle Novák K. , *Chudoba – globální problém*, in Úvod do TSP, str. 7

Teorie o takzvané kultuře chudoby byla formulována Oscarem Lewisem v roce 1956. Ten tvrdil, že lidé, kteří se byli nuceni přizpůsobit podmínkám materiální chudoby v industriální společnosti, si k tomuto účelu vytvořili specifický systém chování a hodnot, který lze pojímat jako kulturu v antropologickém slova smyslu. Pojmeme kultura přitom chápeme soubor „hodnot, norem a vzorců chování, který je sdílený danou skupinou lidí“²⁹ a je předáván z generace na generaci prostřednictvím socializace, resp. učení. Tento koncept je založen na zjištění, že chudí lidé a dlouhodobě nezaměstnaní si vytvářejí takové způsoby jednání, které jim pomáhají se adaptovat na situaci v níž se ocitli. Tyto způsoby jsou sice ve své podstatě účinné, nutno však podotknout, že vedou pouze k dalšímu vyčleňování ze společnosti a zabraňují jedincům dané kultury návrat do většinové společnosti a na trh práce.

Tento náhled Oscara Lewise byl dlouho odmítán. Liberální společnost byla opojena možnostmi a svobodou každého jedince a věřila, že každý člověk má pro seberealizaci stejnou startovní pozici. Dnes je koncept kultury chudoby všeobecně uznáván, navíc další autoři ukázali, že chování chudých lidí, tak jak je popsal Lewis, je univerzálně platné pro všechny chudé komunity v moderních společnostech.

Co tedy znamená kultura chudoby v českých reáliích? Vypovídá, že v sociálně vyloučených lokalitách existuje „velmi nízká sociální organizace, životní strategie jsou zaměřené na přítomnost, neexistuje zde vlastnictví, příslušníci těchto komunit mají velkou nedůvěru k okolnímu světu. Ta se projevuje především strachem z policie, nedůvěrou k vládě a všem na vyšších společenských postech“. Je třeba také zdůraznit silné tendence k sociální patologii – kriminalita, problémy s drogami... Jednou z charakteristických rysů je i vlastní ekonomický systém, který funguje na základě solidarity rodin, ale také na půjčkách s velmi vysokými úroky a lichvě. Nejpalcivější stránkou tohoto systému je, že je předáván jakožto kultura a vzorce chování dětem. Nová generace je pak opět dezorientována – nevidí žádné jiné vzory a tak se drží strategií, které používají pro přežití v chudobě jejich rodiče.

2.6 Shrnutí

Tyto dva teoretické koncepty nám dávají sociologický vhled, abychom pochopili chování lidí žijících v sociálním vyloučení. Nutí nás k zamyšlení nad tím, co vlastně život v chudinských podmínkách znamená a do jaké míry je možné jej měnit. Také jsme dokázali, že z existence sociálně vyloučených lokalit neplyne nic dobrého pro lidi v ní žijící ani pro společnost.

²⁹ Soukup, V. 2000 přehled antropologických teorií kultury. Praha: Portál.

Jistě je nutné předpokládat, že takové enklávy jsou a nezaniknou samy od sebe. Není-li možné vzniku takových míst zabránit, je třeba „alespoň minimalizovat jeho negativní důsledky a snažit se nalézt možnosti, které takové koncentrace skýtají pro sociální práci, poradenství, sociální pomoc a podporu. To znamená nedívat se na taková soustředění jen z hlediska jejich negativ, ale také z hlediska příležitostí, které skýtají“³⁰. Toto soustředění cílové skupiny umožňuje i soustředění aktivit, které mohou vést k nápravě a pomoci.

3 Sociální vyloučení a nezaměstnanost

Podle předchozího textu je nezaměstnanost jedním z příčin vzniku sociálně vyloučených lokalit. To, že lidé z jakýchkoli důvodů přijdou o práci, může vést k jejich vyloučení na okraj společnosti. Nezaměstnanost je však také hlavním faktorem, který problematiku sociální exkluze udržuje při životě. Je více než pravděpodobné, že zvýšení soběstačnosti lidí žijících v sociálním vyloučení, by znamenalo rozbourání hranic mezi majoritou a lidmi na okraji. Jako je nezaměstnanost cestou do vyloučení, je zapojení jedince do trhu práce možností návratu k hlavnímu proudu společnosti.

³⁰ Višek P. Sídlní etnická segregace a její důsledky pro obce In: Úvod do TSP, str. 6

3.1 Nezaměstnanost v ČR

Nezaměstnanost je krajně negativním jevem jak pro ekonomiku, tak pro společnost i pro každého jedince. Míra nezaměstnanosti je negativním faktorem, který ukazuje stabilitu a úroveň daného státu. Přímou však ovlivňuje i životní úroveň obyvatel.

V době, kdy byl prováděn systematický výzkum v sociálně vyloučených lokalitách – leden 2006 – byla celková míra nezaměstnanosti v ČR 9,2%. Analýza MPSV přinesla konstatování, že nezaměstnanost ve zkoumaných oblastech dosahuje 90-100%³¹. Tato čísla jsou burcuující. Společnost, v níž není takřka nikdo zapojen do oficiálního trhu práce, je pospolitostí v níž nemohou fungovat běžné mechanismy a kde se zákonitě musí rozvíjet negativní důsledky tohoto jevu – chudoba, černý trh práce, kriminalita, lichva...

Důvody vysoké míry nezaměstnanosti v sociálně vyloučených lokalitách jsou mnohé:

- zánik tradičních romských řemesel
- důsledek transformace po roku 1989
- nízká úroveň vzdělání a kvalifikace jejich obyvatel
- důsledek pasti sociálního vyloučení – propad na dno spojený s pasivitou
- předávání vzorců chování z generace na generaci

Nejdůležitější je však fakt, že tento negativní stav nemá vývoj. Před Analýzou MPSV z roku 2006 neexistovaly žádné oficiální průzkumy fungování vyloučených lokalit, avšak podle odhadů terénních pracovníků se jedná o setrvalý stav. A stávající situace už v podstatě nemůže být horší.

3.2 Státní politika zaměstnanosti

Nástrojem řešení nezaměstnanosti jsou zejména Úřady práce (ÚP), které evidují počty nezaměstnaných a také se snaží naplňovat státní politiku zaměstnanosti. Ta zahrnuje:

- rekvalifikace (formou hromadných kurzů, nebo zařazením do individuálních kurzů)
- investiční pobídky (zabezpečuje MPSV)
- veřejně prospěšné práce
- společensky účelná pracovní místa
- vyplácení státních příspěvků (překlenovací příspěvek, příspěvek na dopravu zaměstnanců příspěvek na zapracování, příspěvek při přechodu na nový podnikatelský program)

Úskalí působení ÚP na nezaměstnanost ve vyloučených lokalitách tkví hlavně v oboustrané nedůvěře a neochotě ke spolupráci. Práce s osobami ze dna sociálního

³¹ Míra nezaměstnanosti v jednotlivých lokalitách je různá. Třeba v Praze, kde není obecně nouze o práci, je také zaměstnanost vyšší, než třeba na severu Čech.

žebříčku není lehká – nevypočitatelné, nezvyklé a někdy i agresivní chování nepřidává snahám o pomoc žádnou motivaci. Pro lidi z vyloučených lokalit je zapojení do jakýchkoli oficiálních struktur velkou překážkou, proto soustavná spolupráce vyžadující pravidelnou docházku na ÚP je u nich nemyslitelná. Propadají potom síti pomoci, který stát nabízí a jsou vyřazeni z evidence uchazečů o práci.

I nabídka rekvalifikací není řešením, které by samo o sobě přispělo zaměstnanosti v daných lokalitách. Za neúspěchy těchto aktivit může nezáměr ze strany sociálně vyloučených a nevhodný výběr rekvalifikací ze strany ÚP. Kurzy, které úřad nabízí jsou většinou koncipovány pro lidi s vyšším stupněm vzdělání, než jaký mají lidé z vyloučených lokalit.

Úspěšnost aktivit ÚP na zvyšování zaměstnanosti ve vyloučených lokalitách je malá. Iniciativa ze strany úřadu je, ale bohužel se mívá účinkem. Díl odpovědnosti za to nesou obyvatelé vyloučených lokalit sami, protože se staví k nabídkám pomoci odmítavě, otázkou však zůstává, není-li na vině i špatně nastavený systém pomoci.

4 Pracovní poradenství

Ve světle toho, jak sociálně vyloučená lokalita vypadá, se nyní budeme zabývat možnostmi pomoci, které lze v tomto prostoru naplňovat. Proč je třeba přicházet s nějakými novými a speciálními formami pomoci, než jsou běžné ve většinové společnosti? Proč je nutné pro ty lidi z vyloučení vymýšlet něco extra?

4.1 Nutnost terénní sociální práce (TSP)

Na fenomén sociálního vyloučení můžeme hledět jako na propast, která mění vnímání okolí. To, co se jeví ve většinové společnosti jako nástroj pomoci, může u člověka žijícího v sociální exkluzi být jen dalším strašákem. Instrukce, s nimiž má každý občan co dočinění,

jednají podle svých principů, které mohou být pohledem člověka na okraji společnosti vnímány pouze negativně. Úřady a škola vyžadují od lidí z vyloučených enkláv požadavky v rámci norem, které jsou společností nastavené. Chtějí, aby nájemníci platili, děti chodily do školy... Když se to neděje, přicházejí represivní opatření. Instituce se nepídí po příčinách (nakonec to ani nemají v popisu práce), pouze jednají podle řádu. Lidé, kteří dané společenské normy z nejrůznějších důvodů nedodržují, se pak cítí nepochopení a uzavírají se. To jen prohlubuje vzájemnou nedůvěru na obou stranách. Proto je potřeba přijít s novými formami pomoci, které budou schopny reflektovat a pomáhat s překonáváním překážek vzniklých ze sociálního vyloučení.

Je nemyslitelné, že zde zaběhané institucionální formy pomoci – ze židle kanceláře – ponесou své plody. Už v padesátých letech minulého století vymezil Oscar Lewis – autor myšlenky kultury chudoby – cestu, jíž se budou muset rušit odstředivé tendence dnešní společnosti. *„Hlavním řešením je trpělivá a každodenní práce sociálních pracovníků, kteří budou odhalovat kořeny chování chudých. Ta může pomalu zvyšovat kvalitu jejich života a zapojit je mezi střední třídu.“*

Odstraněno: Terénní sociální práce

Taková forma pomoci se realizuje hlavně v přímé terénní sociální práci. Terénní pracovníci mohou přispět ke změně hlavně díky tomu, že se snaží překonávat překážky sociálního vyloučení u konkrétních klientů přímo v jeho přirozeném prostředí. To přináší zacílenost nabízené pomoci a tím také velký potenciál změny situace potřebného člověka. Ve chvíli, kdy je člověk ohrožený sociálním vyloučením schopen poznat svůj problém a rozhodne se jej řešit, je mu od terénního sociálního pracovníka nabídnuta pomoc ve formě itervence. Terénní práce tedy není nějakým opatrovnictvím, ale doprovázením člověka na jeho cestě ze sociálního vyloučení. Podporuje klienta v pocitu zodpovědnosti za vlastní život a a pomáhá mu nacházet možnosti změny nepříznivé situace.

Terénní sociální práce byla v České republice započata pilotním programem společnosti Člověk v tísni na konci devadesátých let. V roce 2000 také Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity – inspirována činností ČvT – odstartovala program „Podpory terénní sociální práce“. V tomto státním modelu jsou terénní sociální pracovníci zaměstnanci obcí a okresních úřadů.

Hlavně tyto dvě iniciativy – státní a nestátní – jsou faktickou reakcí na existenci sociálně vyloučených lokalit v naší zemi. Terénní sociální práce je fenomén, který se osvědčuje jako nástroj pomoci, proto roste počet terénních pracovníků, ale také se rozšiřuje škála poskytovaných služeb. Jednou z nejčerstvějších je projekt Člověka v tísni o.p.s. – pracovní poradenství. Vzniklo jako pilotní projekt v němž chce ČvT reagovat na malou provázanost sociálních služeb (jak státních tak nestátních) v potírání sociálního vyloučení a

[zároveň ukázat fungující model pomoci, který by pak mohl být dobrým příkladem pro státní správu.](#)

4.2 metodiku ani konkrétní postupy, ty budou ukázány v praxi na příkladu činnosti pracovního poradce.

Zaměřím se na smysl a směřování, s nímž se TSP koná. Budu vycházet z vizí inspirátorů projektu „romských terénních sociálních pracovníků“, který byl v roce 2000 první iniciativou státu na poli TSP33.

Realizace projektu Pracovní poradenství (PP)

[Pracovní poradenství je realizováno společností Člověk v tísni od ledna roku 2006. Ústí nad Labem, Liberec, Sokolov, Chomutov, Kladno a Plzeň jsou první města, v nichž začali pracovní poradci působit.](#) V dnešní době je v terénu deset pracovních poradců, neboť projekt se rozšířil na Prahu (zde jsou dvě kanceláře pro dvě oblasti : Smíchov + Karlín), dále Bilinu a Olomouc.

[Začátek činnosti byl ulehčen dlouhodobým působením terénních sociálních pracovníků ČvT v dané oblasti. Celý projekt je součástí Terénních programů ČvT, které jsou poskytovány od roku 1999 v sociálně vyloučených lokalitách.](#)

4.3 Cíle PP

[Cílem všech aktivit v rámci Terénních programů je pomáhat klientům, aby se byli schopni vymanit z osidel sociálního vyloučení, integrovat se do společnosti a uspět ve vzdělávání a na trhu práce. Terénní programy se snaží tyto cíle naplňovat širokou paletou služeb – přímou terénní sociální prací, projekty doučování, pracovním a právním poradenstvím. Společnost ČvT se snaží jednak o provázanost těchto svých činností, ale také o spolupráci a kontakt s dalšími subjekty, které se na pomoci sociálně vyloučeným podílejí - zvláště pak státní správou.](#)

[Pracovní poradenství reaguje na fakt, že sociálně vyloučené lokality vznikly a fungují hlavně v důsledku nezaměstnanosti jejich obyvatel. Projekt tedy chce přispět ke zvýšení jejich zapojení do společnosti pomocí vlastní ekonomické aktivity \(zapojením se do zaměstnání\). Cílem je vytvoření *záchranné integrační sítě*³⁵ pro obyvatele vyloučených](#)

³³ V roce 2000 vláda ČR zareagovala na návrh Mezirezortní komise pro záležitosti romské komunity a podpořila Program podpory terénních sociálních pracovníků. Ti začali působit od září 2000 v 16. vybraných okresech.

³⁵ Společnost Člověk v tísni, *Pracovní poradenství*, [online] cit. 5.6. 2007, URL : http://www.pracovniporadenstvi.cz/?cz_oprojektu

Odstraněno: V tomto oddílu se staneme idealisty. Pokusím se na podkladu představ a ideí lidí, kteří činnost TSP v naší republice iniciovali, ³² ukázat ideál, za nímž se tato práce ubírá. Nebudu shrnovat žádnou

Odstraněno: <#>Vznik fenoménu Terénní sociální práce, tak jak o ní budeme jednat, vznikla jako reakce na existenci sociálně vyloučených lokalit v ČR. Už na konci devadesátých let vytvořila společnost ČvT pilotní programy TSP s ideou pomáhat zejména v městských romských komunitách. Dobré výsledky pilotních programů a stále se zvyšující pačivost problému vedla k profesionalizaci a k napodobování dalšími poskytovateli. ¶ <#>Nesnadná cesta pomoci Dříve, než si položíme otázku, jak pomáhat v lokalitách typu „Bronx“, „Maso“ (nebo všechny ty další přezdívky, kterými se vyloučené lokality častují), je třeba vědět, proč to dělat. Existují přece už zaběhnuté formy pomoci potřebným, které v naší společnosti fungují. Každý občan má v rámci státu zajištěna svá práva a svoji ochranu, proč by to pro spokojený život nemělo stačit i těm „Romům“ z komunity? ¶ <#>Je třeba na fenomén sociálního vyloučení hledět jako na propast, která mění vnímání okolí. To , co se jeví ve většinové společnosti, jako nástroj pomoci, může u klientské TSP být jen dalším strašákem. InSTITUTE, s nimiž má každý občan co dočinění, jednají podle svých principů, které mohou být pohledem člověka na okraji společnosti vnímány pouze negativně. Úřady a škola vyžadují od lidí z vyloučených enkláv požadavky v rámci norem, které jsou společností nastavené. Chtějí, aby nájemníci platili, děti chodily do školy... Když se to neděje, přicházejí represivní opatření. InSTITUTE se nepídí po příčinách (nakonec to ani nemají v popisu práce), pouze jednají podle řádu. Lidé, kteří dané společenské normy z nejrůznějších důvodů nedodrží, se pak cítí nepochopení a uzavírají se. To jen prohlubuje vzájemnou nedůvěru na obou stranách. Terénní sociální pracovník je tu právě pro ono překlenování hranic a -pateticky řečeno- stavění mostů. ¶ <#>Profese bez sakAutoři projektu se shodují v názoru, že terénní sociální práce má být přímá práce s klientem v jeho přirozeném prostředí. To může zajistit jak naprostou adresnost poskytované služby, tak potenciál velké změny. Jedná se de facto o sociální práci formou intervence, která má vést k rozšíření příležitosti oby... [2]

lokalit dříve, než se jejich chování rozvine v patologické projevy plynoucí ze sociální exkluze. Je více než namístě doufat, že zvýšení soběstačnosti a pocitu zodpovědnosti za své životní podmínky povede klienty k integraci do většinové společnosti. Tak projekt může ušetřit významné prostředky, které jsou vynakládány státní správou i obcemi na neefektivní opatření.

4.4 Cílové skupiny

Aby mohl být realizován projekt na podporu intergrace lidí ohrožených sociálním vyloučením, je třeba koordinace několika subjektů – zejména motivovaného klienta a zaměstnavatele. Tyto dva subjekty jsou tedy předmětem zájmu pracovního poradce. Dále spolupracuje se státní správou, která realizuje či jinak ovlivňuje politiku zaměstnanosti – Úřady práce a obecními zastupitelstvy.

4.4.1 Klient

Služba je zaměřena zejména na dlouhodobě nezaměstnané a na mladé lidi ze sociálně vyloučených lokalit, kteří jsou svým postavením ve společnosti znevýhodněni ve vstupu na trh práce. Toto znevýhodnění plyne jednak ze života v sociální exkluzi a také z nastavení většinové společnosti.

A) Překážky plynoucí ze života v sociální exkluzi

- Nezaměstnanost

Lidé žijící ve chudinské enklávě jsou většinou nezaměstnaní. Jedná se o dlouhodobou nezaměstnanost, která je sama o sobě patologickým jevem. Obecně se dá pozorovat, že trvale nepracující lidé jsou deprivováni ztrátou svého sociálního statusu, zklamání sami sebou, své vyhlídky na možnost zaměstnání vidí negativně a vinou odmítání se cítí nepotřební. Jedinci žijící v sociálním vyloučení navíc většinou disponují nízkou „funkční flexibilitou“³⁶, která v sobě zahrnuje nízké vzdělání a malou adaptabilitu na novou profesi. Kombinace těchto faktorů lidem ze sociálně vyloučených lokalit ztěžuje přístup na trh práce.

- Vliv sociálních dávek

Lidé z chudinských čtvrtí jsou považováni za ty, kdo „si žijí z dávek“. Avšak představa blahobytu, který si člověk zajistí závislostí na štedrém ruce státu, je dávno minulostí.

³⁶ Sirovátka T. *Možnosti a strategie nezaměstnaných při hledání práce*, Menšiny a marginalizované skupiny v ČR, str.67

Přidělování sociálních dávek je dnes řízeno přísnými kritérii. K lepším penězům od státu si přijdou pouze ti, kdo pobírají přídavky na děti. V tomto modelu, který se okolí jeví jako nechuť k práci, se projevuje past sociálního vyloučení: dospělí nemají stálou práci, protože ti, kteří jsou ve středním věku, ji ztratili na začátku transformace. Jejich děti po základní škole žádnou práci nenašli, nebo ji nehledali, protože už sami vyrostli v modelu života z dávek. Mladí lidé se místo vzdělávání raději věnují krátkodobým (legálním i nelegálním) způsobům výdělků – typickým je sběr kovů³⁷. Mužům se nevyplatí nějaké stálé zaměstnání shánět, protože při jejich obvykle nízké kvalifikaci si stěží mohou vydělat více, než je životní minimum jejich domácnosti, takže nemohou legálně vydělat více peněz, než jim garantuje stát. To vede k specifickým a ne zrovna legálním zdrojům obživy, které jsou ve vyloučených lokalitách běžné. Lidé se raději nechají zaměstnat „na černo“ (většinou se jedná o práci nejistou i když dobře zaplacenou), než aby přišli o dávky sociální podpory.

- Dluhy, pohledávky a exekuce

Dalším aspektem, který drží lidi v pasti sociálního vyloučení jsou dluhy. Většina obyvatel sociálně vyloučených lokalit je zadlužená – státu i jiným soukromým subjektům. Těžko se dnes pít po příčinách, jak se do takové situace dostali – nepracovali, neplatili povinná pojištění, vzali si půjčky které nespláceli... Lidé ve vyloučených lokalitách neumějí hospodařit s penězi, orientují na krátkodobé cíle a neumí dohlédnout důsledky, které na ně po nedodržení splátek čekají³⁸. To jsou typické projevy chudých lidí, avšak nemůže to být omluvou pro jejich jednání. Terénní sociální pracovníci se snaží vést klienty k zodpovědnosti a ke snaze řešit tuto situaci.

Pracovní poradenství v tomto bodě naráží zejména na malou motivaci k práci u klientů, kteří jsou zadlužení. Lidé nechtějí legálně pracovat, protože pokud dluží státní pohledávky, tak jsou jim strhávány z příjmu. Na druhou stranu, když nepracují tak se ještě silněji propadají na sociální dno. Proto jsou cílovou skupinou pracovního poradce zejména mladí lidé, kteří ještě nejsou finančními břemeny svázáni.

- Osobní předpoklady

Další překážkou, která ztěžuje přístup k práci lidem ze sociálně vyloučených lokalit je jejich zápis v trestním rejstříku. Nakonec je nutno zmínit i zdravotní omezení vzniklé nezdravou stravou, způsobem života a těžkou prací konanou od dětství.³⁹

³⁷ Není nutno dodávat jaké zdravotní důsledky tato těžká práce přináší náctiletým chlapcům, kteří si většinou touto činností přivydělávají.

³⁸ Mnohdy však vina spočívá spíše na agentech, kteří půjčku nabízejí. Ti ve svém zájmu málo upozorňují na důsledky, potažmo neposílají upozornění na zaplacení splátky.

³⁹ Jedná se opět o neuvážené provozování sběru kovů v útlém věku.

- Psychosociální aspekty

Propad na sociální dno je provázen úpadkem do **pasivity**. Zklamání z neúspěchu, odtažitost od hlavního proudu společnosti, k němuž nemůžou patřit jsou průvodními pocity člověka, který žije v sociálním vyloučení. Nedůvěra v oficiální struktury, jejich neznalost a nesystematičnost v přístupu k nim, jenom prohlubuje propad, který nastal. U mladých klientů může za jejich chování také fakt, že pouze kopírují model, který znají od svých rodičů. Sociální vyloučení je systém, který nejen uzavírá přístup, ale také pohledy do normálně fungující společnosti.

Je těžké a také v podstatě nemožné zmapovat pocity, se kterými se lidé v sociálním vyloučení potýkají. Jedná se vždy o individuální záležitost. Pravdou však zůstává, že pro terénního pracovníka je velkým kusem práce překonat **nedůvěru** ze strany klientů. Cizí člověk je v lokalitě raritou, je nápadný už na první pohled. Přichází-li s nějakou sociální službou, je tedy zapojen do oficiálních struktur. To je dostatečným důvodem k podezření, že se jedná o jakousi kontrolu. Kdo ví, co je za tím...

Také spolupráce, na níž vztah klienta a poskytovatele služby stojí, je podroben důsledkům sociální exkluze. Klient se v mnohém chová **nevypočitatelně** – nedochází na smlouvané schůzky, nehledí si rad, jež mu konzultant nabízí, nepřijímá nové možnosti. Podstatu tohoto chování můžeme vidět v zúženém vnímání světa a v klientově zaměření na krátkodobé cíle. Tato stránka (ne)spolupráce pramení jistě z mnoha vlivů, které by stály za samostatné zkoumání.

B) Překážky plynoucí z postoje společnosti

- Sociální diskriminace

Závažnou překážkou na níž lidé ze sociálně vyloučených lokalit při vstupu na trh práce narážejí je diskriminace. O tomto tématu pojednává spousta odborných publikací a výzkumů, které dokazují, že v naší společnosti jsou diskriminační praktiky stále aplikované⁴⁰. Jedná se však o jev na bázi nálad a postoje společnosti, který je těžko postižitelný. Avšak jeho konkrétní projevy jsou v právním řádu ČR označeny jako trestné. Otázkou zůstává, nakolik si jsou lidé postižení diskriminací těchto svých práv vědomi a nakolik se jich dožadují (jedná-li se podle předchozích charakteristik o lidi, kteří nemají důvěru ve státní instituce). Nejde pouze o diskriminaci na základě barvy pleti, ale zároveň o důsledek prostorového vyloučení, kdy je na lidi bydlící v dané lokalitě nahlíženo jako na "nepřízpůsobivé"⁴¹.

⁴⁰ E-knihovna, *Zpráva o stavu rasismu, antisemitismu a diskriminace v ČR*, 2006, [online] cit. 4. 6. 2007, URL : <http://migraceonline.cz/e-knihovna/?x=1955038>

⁴¹ Sama jsem byla účastná telefonátu, kdy byl zájemce o práci odmítnut na základě informace, že si inzerát

- Vzdělání

Objektivní překážky pro uplatnění na trhu práce staví lidem z vyloučených enkláv i diskriminace ve vzdělávání. Tato problematika už zdaleka nedosahuje tak obudných rozměrů jako v dřívějších dobách, kdy byly romské děti automaticky umisťovány do zvláštních škol. I tak je však v dnešním školství patrná nevzdělanost a neerudovanost v přístupu k těmto dětem.

Do bludného kruhu nás zavádějí myšlenky nad tím, zda jsou sociálně vyloučení lidé diskriminováni na základě svého –společností nepřijímaného- chování, nebo zda se tak chovají, protože jsou diskriminováni. Tato otázka (typu bylo dřív vejce nebo slepice) je jistě diskutabilní, pro společnost je však důležité uvědomit si fakt, že diskriminace je jevem krajně nevýhodným. Podoruje existenci sociálně vyloučených lokalit, uzavírá možnost se z ní vymanit a v hospodářském měřítku vede k “neoptimální alokaci zdrojů a talentů”⁴².

4.4.2 Zaměstnavatelé daného regionu

Cílovou skupinou pracovního poradce jsou také zaměstnavatelé. Vzájemná informovanost a spolupráce je přínosem pro obě strany – poradce ví, kam může své klienty odkazovat a zaměstnavatel má možnost nové pracovní síly. V současné době vzniká internetový portál pracovního poradenství, kde jsou evidováni uchazeči o práci a kde si zaměstnavatel může vybírat pracovníka podle různých kritérií (vzdělání, praxe v oboru...). Pracovní poradce je posilou a taky garantem, že se jedná o člověka motivovaného k práci.

Ideálem pracovního poradenství je stav, kdy bude moci přímo koordinovat nejenom poptávku (klienti), ale i nabídku. To znamená, že bude mít k dispozici nabídku konkrétních pracovních pozic přímo od konkrétních firem – ne pouze zprostředkovanou z interátů a od úřadu práce⁴³. Tato bezprostřední spolupráce už v některých městech funguje – závisí však vždy na ochotě jednotlivého zaměstnavatele a také na dobré pověsti služby pracovního poradce.

Nabídka spolupráce se zaměstnavatelem nekončí uzavřením smlouvy se zaměstnancem. Pracovní poradci nabízí podpůrnou asistenci zaměstnavateli během celé doby trvání pracovního vztahu. Ten se může na poradce obrátit, kdykoli potřebuje pomoc např. při

přečetl na nástěnce ÚP, čímž byl automaticky zaškutkovan mezi dlouhodobě nezaměstnané.

⁴² Steiner J. *Ekonomie sociálního vyloučení*, in Romové-kulturologické etudy, str. 227

⁴³ Nejčastější věta, kterou jsem slýchala od pracovního poradce v jednáních s klienty byla : „Já žádnou konkrétní práci nemám, já jen nabízím, že vám můžu pomoci pro vás nějakou vhodnou vyhledat.“ To by se mohlo díky provázanosti s firmami změnit. Poradce by mohl efektivně kloubit nabídku a poptávku pracovních sil.

komunikaci se zaměstnancem, atd.

4.4.3 Úřad práce

Dalším subjektem, s nímž pracovní poradce spolupracuje je místní Úřad práce. Pro instituci je činnost pracovního poradce výhodnou možností, jak se přiblížit lidem, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách. Státní politika zaměstnanosti je sice naplňována mnoha způsoby, na potírání vysoké míry nezaměstnanosti v chudinských čtvrtích však zůstává bezzubá.

Úřady práce proto mohou využívat možnosti nabízet uchazečům o zaměstnání službu pracovního poradce – buď osobně, nebo alespoň propagačními materiály v budově úřadu. Pracovní poradce také může spolupracovat při výběru vhodných uchazečů o rekvalifikační kurzy a Job kluby pořádané ÚP a při realizaci těchto aktivit. Snaží se s pracovníky úřadu vybírat a realizovat takové programy, které pomůžou zejména lidem ze sociálně vyloučených lokalit – pro lidi dlouhodobě nepracující, s nízkým vzděláním... Je také prostředníkem – má lidem z vyloučeného prostředí blíže než úředník, proto může více apelovat a podporovat klienta ve spolupráci s ÚP.

Pracovní poradenství tak bourá mosty nedůvěry, která mezi úředníky a lidmi ohroženými sociální exkluzí panuje. Není stoupencem ani jedné strany a tak může otvírat klientům přístup k možnostem, které státní správa nabízí a úřadům zase ulehčovat práci v komunikaci s - jinak nepřístupnými – osobami.

4.5 Metodika práce

Profese pracovního poradce je specifickým úkazem – pracovník v podstatě sedí na několika židlích (nebo lépe řečeno nikde neposedí), neboť kloubí více forem práce. Jak již bylo řečeno, pomoc lidem ze sociálně vyloučených lokalit, kteří jsou znevýhodnění ve vstupu na trh práce, musí být realizována jinak než z kancelářského křesla. Pro překonání nedůvěry a také pro motivování lidí si zaměstnání hledat, musí přímo do “terénu”. Tam jsou navazovány kontakty, domlouvány schůzky... Ale i během trvání spolupráce může být osobní návštěva jedinou formou komunikace, kterou klient bez telefonu, bez internetu zvládá. V kancelářském prostředí se poté odehrává ta činnost pracovního poradenství, která by měla být ústřední – samotné speciální poradenství. Pro úplnost je tedy pracovní poradenství profesí, která zahrnuje přímou terénní sociální práci, motivační práci s klientem a speciální poradenství. Zároveň také poradce mapuje nabídku služeb v klientově okolí.

Terénní sociální práce

Pracovní poradce stráví hodiny pracovní doby v terénu. Pohybuje se v sociálně vyloučených lokalitách, rozdává informace o své službě, mluví s lidmi o svých

možnostech. Navazuje tak přímo na činnost terénních pracovníků, kteří v daném místě působí už řadu let. Provázanost nabízených služeb a také vzájemná informovanost lidí, kteří pracují v terénu je základním předpokladem úspěchu organizace, která chce pomáhat v dané oblasti. Předávání znalostí a tipů usnadňuje práci jednotlivým pracovníkům a fungující spolupráce je také dobrou vizitkou navenek.

Osobní přítomnost pracovníka je jedinou možnou cestou k navázání vztahu a k překonání nedůvěry k institucím, která ze sociálního vyloučení plyne. Motivace lidí ke spolupráci bývá mnohem účinnější, když se odehrává přímo v klientově přirozeném prostředí – doma u kávy. Klient tak zjistí, že tento člověk je ten, kdo se o jeho problém zajímá, má na něj čas a může mu nabídnout nějaké formy pomoci při řešení jeho problému. Poradce se snaží přimět lidi k aktivitě a první aktivitou, kterou při řešení problémové situace projeví, je dojednání konzultace. Nejde ještě vyloženě o poradenskou práci s klientem – v terénu se pouze nastíní problém, konzultant navrhne možnosti, které nabízí k jeho řešení a nechá na klientovi, zda udělá první krok.

Pokud do práce v terénu zahrneme všechny aktivity, které pracovní konzultant koná mimo teplo kanceláře, zbude zde ještě mnoho práce – s klienty i s institucemi. Když je to nutné, doprovází klienty na přijímací pohovory a podporuje je při jednání se zaměstnavateli i s úřady. Pod hlavičku terénní práce jde zahrnout také konzultantova veškerá snaha o provázanost subjektů, které na trhu práce působí – to znamená vyjednávání s Úřadem práce, se zaměstnavateli...

Speciální poradenství

Poradenství jakožto svébytná forma sociální práce je v činnosti pracovního poradce realizována hlavně v přímém kontaktu s klientem, který už je motivovaný a rozhodnutý ke spolupráci. Je to ten úsek práce, který je konán v teple kanceláře. Poradenská pomoc je poskytována zejména formou konzultací, na něž klient dochází do pobočky ČvT.

I když jde o práci individuální a vždy zcela originální, můžeme poradenský proces rozdělit do několika fází, které jsou platné pro všechny případy:

- *Pochopení*

Pracovní poradce se snaží co nejkompexněji zmapovat klientovu situaci. Pochopit všechny překážky, které mu v cestě k zaměstnání stojí, aby s nimi mohl pracovat. Také je důležité vytvoření vztahu a navození pocitu oboustranné důvěry, která je pro další práci potřebná.

- *Stanovení cíle*

Cílem je zpravidla zapojení klienta do pracovního procesu. Prvním krokem je stanovení zakázky a domluvení dílčích kroků, které jsou pro klienta možné a splnitelné. Pracovní poradce nabízí možnosti a také se snaží přispět nadhledem a zkušeností, s níž

může pomoci kroky efektivně uspořádat.

- *Realizace cílů*

Aktivita ve splňování cílů je ponechána hlavně na klientovi. Pracovník a klient pracují na řešení zakázky tak, aby podíl klienta na něm byl co největší, a aby se klient z případu co nejvíce poučil pro příště. Všechny kroky s klientem konzultuje, připravuje ho na možné neúspěchy a učí ho, jak jednat v dané situaci. Pracovník si s klientem při každé konzultaci domluví úkoly, které každý z nich do příštího setkání udělá. Poté se domluví na další konzultaci, či jiném postupu, který vede k cíli.

- *Zhodnocení výsledků práce*

Hodnocení výsledků činnosti je dílem každé konzultace. Pracovník i klient se při každém jednání znovu domlouvají na platnosti cílů a hodnotí předchozí snažení.

Široký záběr činnosti pracovního poradce neumožňuje věnovat konzultačním hodinám více jak dva dny v týdnu. V tomto čase si sjednává konkrétní konzultace, ale také by měl vyzbýt prostor pro ty, kdo dojdou bez nahlášení.

Pracovní poradce má ve své kanceláři k dispozici elektronický portál volných pracovních míst, který zpracovává místní úřad práce, a další možné nabídky a inzeráty. Společně s klientem tam mohou vyhledat vhodné pracovní místo. Poradce také zprostředkovává klientovi možnost telefonické domluvy přijímacího pohovoru.

Spolupráce klienta a pracovního poradce trvá zpravidla okolo deseti konzultací. Během prvních dvou až tří můžeme mluvit o navazování spolupráce – konzultant zjišťuje, je-li klientův zájem o službu opravdový, což se projeví zejména jeho docházkou na smluvené schůzky. Poté pracovní poradce sepíše s klientem dohodu o spolupráci, která není nijak zavazující a je nutná zejména pro kontrolu ze strany organizace a donátorů. Další jednání se směřují k naplnění zakázky a končí zpravidla klientovým vstupem do zaměstnání. Pracovní konzultant však ani poté nepřestává s klientem komunikovat a nabízí mu jinou možnost spolupráce, která už není tak intenzivní – takzvané monitorování. Doba monitorování zahrnuje zejména v klientovu zkušební dobu. Může se na konzultanta kdykoli obrátit pro radu, ale vzájemný kontakt se co nejvíce oslabuje až ke klientově úplné soběstačnosti, která je primárním cílem pracovního poradenství.

4.6 Charakteristika pracovního poradenství v Kladenské pobočce ČvT

Kladno je největším městem středočeského kraje. V současné době čítá 72 354 obyvatel. K březnu roku 2007 dosahovala míra nezaměstnanosti těchto hodnot:

Kladno – město	8,2 %
Kladno – okres	7,1 %
Celá ČR	7,3 %

V tomto období bylo Úřadu práce evidováno 6 305 žadatelů o práci (z nich 44% tvoří pomocní a nekvalifikovaní pracovníci). Počet volných pracovních míst bylo 1 428. Úřad práce se snaží dlouhodobě ovlivňovat výši nezaměstnanosti pořádáním rekvalifikačních kurzů a Job klubů. Pro celý rok 2007 se rozhodl poskytnout 500 rekvalifikací.⁴⁴

Na Kladně existují čtyři lokality, které jde označit za sociálně vyloučené. Jako nejznámější a také nejhrůznější se uvádí “Masokombinát” - budova bývalých ubytoven pro pracovníky masného podniku- , v němž žije odhadem 250 - 300 lidí. Další čtvrti jsou Velvarská (cca 150 lidí), Rakovnická (cca 80 lidí) a Dubí (hřiště cca 80 lidí a nádraží cca 50 lidí) Podle terénních pracovníků se přísné hranice mezi některými lokalitami za posledních deset let uvolnily. Přesto jsou rozdíly i nadále patrné – jedním z nejtransparentnějších odlišovacích znaků je vysoká míra nezaměstnanosti.

Polem působnosti PP nejsou pouze vyloučené lokality, ale všichni sociálně nebo jinak znevýhodnění občané celého města nebo okresu, kde ČvT působí. Avšak jako pracovník terénních programů se PP soustředí na nepříznivou situaci zejména ve vyloučených lokalitách, kde je koncentrace znevýhodněných lidí nápadně nejvyšší.

Společnost ČvT založila svou kladenskou pobočku v roce 2000. Od té doby vyvíjí soustavnou činnost pro předcházení vzniku a potírání důsledků sociální exkluze. Tyto své cíle se snaží naplňovat poskytováním těchto služeb : přímá terénní sociální práce (4 pracovníci), právní poradenství (1 pracovnice), projekty doučování a práce s mládeží (2 pracovníce), pracovního poradenství (1 člověk). Koordinace všech projektů a také komunikace s úřady je dílem vedoucího pobočky.

Činnost pracovního poradce

V Kladně se realizuje projekt pracovního poradenství už od jejího úplného počátku – tedy od ledna 2006. Nastartování této služby zajišťoval jiný než stávající pracovník. Jeho přínosem bylo zejména ukotvení celé služby v rámci projektů, zmapování terénu a vytvoření počítačového programu ARA (romsky vyhodit), který slouží k evidenci služby.

Stávající PP nastoupil v září roku 2007. Podle jeho slov se v prvních dvou měsících “rozkoukával” – pohyboval se výhradně v terénu, šířil informace o své službě a sháněl klienty. Také se pokusil navázat spolupráci s ÚP. Informace, které budou mapovat činnost

⁴⁴ MPSV, *Statistiky nezaměstnanosti*, březen 2007, [online] cit. 7. 4. 2007, URL : <http://portal.mpsv.cz/sz/stat>

PP, jsou aktuální k prvnímu čtvrtletí roku 2007.

- Práce s klienty

Důraz na práci v terénu – z počátečního stavu – byl přesunut na samotné pracovní poradenství. Je to díky tomu, že služba PP je známá a lidé se o ni hlásí ve většině případů sami. Přesto zůstávají složky služby vyvážené (konzultace jeden celý den a jedno odpoledne, zbytek práce v terénu a také zajišťování administrativní činnosti, která podle PP zabere třetinu jeho pracovní doby).

Průměrem (za první čtvrtletí 2007) provádí PP 150-200 konzultací za měsíc. Konzultace zahrnují všechna tematická sezení s klientem, a to jak v kanceláři, tak mimo ní. Počet evidovaných klientů za měsíc je průměrně 32 (průměrný věk je mezi 30 – 50 lety, převažují mírně ženy – 61%) Toto číslo zahrnuje veškeré osoby navázané na PP v daném měsíci.

Za klienty – tj. lidi se kterými je započata dlouhodobá činnost a posléze podepsána dohoda o spolupráci – můžeme považovat pouze část z nich. Většinou se jedná o 12 – 14 osob. S těmito lidmi je navázán kontakt, domluvena zakázka, jejíž plnění se odehrává během jedné až dvou konzultací týdně.

Výsledky činnosti PP v zapojování klientů na trh práce jsou stávající – za čtvrtletí bylo 8 klientů přímo podpořených k vstupu do zaměstnání. Dále se podařilo jedno úspěšné přijetí na střední školu a tři klienti byli úspěšně podpořeni v rekvalifikaci (dva z nich ji dokončili).

- Spolupráce s ÚP, obcí a dalšími subjekty

Už od počátku byla ze strany PP snaha o podnikání společných kroků s ÚP. Vstřícnost státní instituce však byla zpočátku malá. Naštěstí se podařilo navázat kontakty s některými konkrétními pracovníky úřadu, díky nimž se v současné době už dá mluvit o spolupráci. PP se mohl podílet na výběru uchazečů o rekvalifikaci a také na realizaci Job klubů. Nyní se snaží jednat o typech rekvalifikačních kurzů na rok 2008, aby byly přístupné cílové skupině uchazečů z sociálně vyloučených lokalit.

Ve spolupráci s obcí se ještě nepodařilo uskutečnit žádnou aktivitu. PP se o ni prý nesnažil a ani si ji nevyžádaly okolnosti. Zato byla navázána spolupráce s Probační a mediační službou v Kladně.

- Spolupráce se zaměstnavateli

Během svého působení získal PP povědomí o fungování pracovního trhu na Kladně, ale také poznal jednání jednotlivých zaměstnavatelů. Na základě zkušenosti ví, do kterých firem nemá posílat své klienty. Některé firmy jednájí protiprávně – na základě barvy pleti nepřijmou uchazeče, dají mu ve zkušební době výpověď bez udání důvodu... Proti těmto praktikám má PP možnost zakročit – doprovodem klienta na přijímací řízení, či přímým

kontaktem se zaměstnavatelem. PP také chystá těsnější spolupráci s PP, aby společně zakročili proti zaměstnávání “načerno”.

Na žádné jiné úrovni však zatím PP se zaměstnavateli nejedná. Snahou do budoucna by bylo navázání přímé spolupráce s konkrétní firmou, kam by mohl PP své klienty odkazovat.

- Budoucnost pracovního poradenství

V současné době dospěl kladenský PP ke stavu, který odpovídá představám společnosti ČvT o náplni této služby. Počet 200 konzultací za měsíc je podle norem poskytovatele služby maximum, které může PP zvládat. Stejně tak i počet klientů. Vhodnou reakcí na tento stav by bylo ustanovení dalšího PP v dané lokalitě – to je však podle záměru společnosti ČvT nežádoucí.

Protože by klientela však stále rostla, bude si muset – podle vlastních slov- více vybírat. Kritérii budou nutnost pomoci a také míra ohrožení sociálním vyloučením. Popřípadě mohou být upřednostňováni mladí lidé a lidé považovaní za Romy (kteří mají těžší přístup k zaměstnání). Budoucnost PP se tedy bude mnohem více zaměřovat na poradenství samotné na úkor práce v terénu.

5 Závěr

Ve světle toho, že jsme se důkladně seznámili s fenoménem sociálního vyloučení, na něž pracovní poradenství reaguje a díky tomu, že jsme mohli zmapovat činnost a výsledky působení jednoho konkrétního PP, můžeme nyní zasvěceně zhodnotit, jaký význam pro řešení problematiky sociálního vyloučení tento projekt přináší. Jsem si vědoma, že půjde jen o subjektivní pohled a že přinesená fakta jsou pouze dílčí (hodnotím celý projekt na základě třech měsíců práce jednoho pracovního poradce z deseti), přesto si myslím, že na tomto základě jsme schopni dohlédnout, nakolik projekt ČvT přináší své ovoce.

Přínos PP

a) vstup klientů na trh práce

V tomto ohledu projekt pracovního poradenství naplňuje svoji funkci, neboť už dnes fakticky přispívá ke zvýšení zaměstnanosti v regionu. Ačkoli se nám může zdát stav zaměstnání osmi lidí za čtvrt roku jako málo efektivní, je podle mého soudu - vzhledem k náročnosti práce s klienty a vzhledem k novotě projektu - dostatečným úspěchem. Navíc je pravděpodobné, že výsledky práce se budou v tomto ohledu (podpora znevýhodněných klientů) jenom zvyšovat. Zapojením klientů do zaměstnání se zvyšuje i jejich možnost vymanit se z prostředí chudoby – což je jedním z cílů projektu.

b) podpora soběstačnosti obyvatel sociálně vyloučené lokality

Z uvedených výsledků činnosti PP můžeme vyzdvihnout zejména zvýšení ekonomické soběstačnosti osmi lidí (popřípadě rodin). Také však nesmíme zapomenout na širší záběr jeho působení PP– což je přímé působení na všechny klienty, se kterými pracuje. Činnost PP vede klienty k vědomí zodpovědnosti za vlastní život a podporuje je v aktivitě změnit svou stávající situaci. Tato motivační a osvětová činnost není omezena pouze na uvedených 30 klientů za měsíc, ale týká se povědomí všech obyvatel lokality.

c) přínos pro boj s nezaměstnaností

Projekt pracovního poradenství přináší své ovoce také tím, že už v současné době ovlivňuje boj s nezaměstnaností daného regionu. Motivací klientů k spolupráci ÚP a podílením se na programech přímo napomáhá zvyšovat efektivitu projektů státní politiky zaměstnanosti.

d) přínos pro trh práce

Zaměstnavatelům daného regionu přinesl projekt novou pracovní sílu, ale také (zejména skrze internetový portál pracovního poradenství) větší možnost se k uchazečům o práci přiblížit. Na druhou stranu pracovní poradce svým působením jistě přispěl k spravedlivějšímu jednání zaměstnavatelů s klienty a také pomohl k potírání práce “načerno” v daném regionu.

e) přínos pro českou společnost

Projekt pracovního poradenství svými výsledky poukazuje na to, že existence vyloučených lokalit není neměnným stavem, ale že je možné docílit změny v prostředí, které je většinou vnímáno jako konečná stanice. Mravenčími kroky, ale neměnnými fakty v případě konkrétních lidí, přispívá k řešení palčivé problematiky a také k zlepšování pohledu majoritní společnosti. Ukazuje, že mezi “těmi Romy” jsou i tací, kteří práci aktivně hledají a práce se nebojí. *“Kdo máš uši k slyšení slyš!”*

Úskalí PP

a) náročnost profese PP

Když jsem se zeptala pracovního poradce, co vidí jako nejtěžší v jeho profesi, odpověděl mi : “nezbláznit se z toho”. Tuto výpověď také vlastní pozorování беру jako podklad pro tvrzení, že laťka této pomáhající profese je nastavená příliš vysoko. Její náročnost je podle mého nebezpečná zejména kombinací těchto faktorů:

- těžká spolupráce s cílovou skupinou klientů (malá spolehlivost, malý vděk...)
- vidina velkého pole působnosti, které nemůže nikdy sám zajistit (práce v terénu, práce s klienty, s ÚP, s obcí, zaměstnavateli...)
- je sice členem týmu pobočky ČvT, ale narozdíl od terénních pracovníků (kteří pracují ve dvojicích) PP si musí vystačit sám

I když společnost ČvT má dobře propracované zázemí pro své pracovníky (standardy

práce, otevřenost v jednání s nadřízenými, častá supervize), zdá se mi nastavení nároků kladených na tuto konkrétní profesi předimenzované. Pracovník zastávající tuto pozici před sebou vidí veliký objem práce, který je organizací stanovený, ale který je – podle mého soudu - příliš idealistický pro možnosti jediného člověka.

b) malá provázanost se státní správou

V cílech PP je zlepšovat situaci malé provázanosti státní a nestátní pomoci. Podle mého není tento fakt cílem, ale základní podmínkou efektivní pomoci sociálně vyloučeným lokalitám. Pracovní poradenství vzniklo jako pilotní projekt k pomoci znevýhodněným lidem, ale také jako ukázka úspěšného řešení sociální exkluze (zejména pro státní správu). Ve chvíli, kdy se tento projekt osamostatnil a společnost ČvT se rozhodla k jeho dlouhodobé realizaci, nutí nás to k zamyšlení nad důsledky tohoto kroku.

- Jedním z nich je podle mého ona nesplnitelnost a přehnaná náročnost profese PP. Pracovník supluje formy pomoci, které by mohla zastávat státní správa (zejména mluvím o poradenské činnosti – proč by s klienty v databázi nemohli hledat úředníci ÚP a šetřit tak síly PP pro nezbytnou a náročnou práci v terénu?)
- Další zamyšlení se váže k budoucnosti projektu. Bude PP opravdu splňovat svůj cíl napomáhat zvyšování soběstačnosti klientů a jejich zapojování do společnosti ve chvíli, kdy nebude vytvořené dostatečná síť spolupráce se státem? Pokud se totiž situace provázanosti nezlepší, společnost ČvT bude nadále suplovat státní aktivity řešení problému. V tom případě nedůvěra a odtažitost sociálně vyloučených lidí k oficiálním strukturám nezmizí. Společnost ČvT by se pak stala pouze subjektem, který visí někde mezi problémem a řešením. Svými vlastními silami může sice přispět k částečné a akutní pomoci, ale z dlouhodobé perspektivy by mohla svou činností pouze ublížit. Zvyšovala by totiž závislost lidí z vyloučené lokality na dalším subjektu.

Poslední slovo

Poslední slovo k pracovnímu poradenství se bude vázat zejména k hodnocení tohoto projektu a bude mít formu apelu. Pracovní poradenství je odvážným počinem, pracovní poradci jsou obdivuhodní lidé, projekt začíná přinášet úspěšné výsledky, přesto - pokud se v našem státě nevytvoří pevnější rámec pomoci vyloučeným lokalitám, pokud státní správa a neziskové organizace nepropojí působení v tomto prostoru, budou nadále vyznívat aktivity neziskových organizací do prázdna a navíc povedou k prohlubování sociální exkluze.

Použitá literatura:

Tomáš Sirovátka ed., *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*, vydala Masarykova universita v Brně, 2002, vydání první, ISBN 80-210-2791-6

Miroslav Disman, *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Nakladatelství Karolinum, Praha 1993, ISBN 80-7066-822-9

Olga Šrajerová ed., *Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí*, vydání první. 2002, vydalo Slezské zemské muzeum, slazský ústav, Opava, ISBN 80-86224-40-6

Jakoubek M., Hirt T. ed., *Romové: kulturologické etudy*, vydavatelství Čeněk, 2004 vydání první, Plzeň, ISBN 80-86473-83-X

Jára M. ed., *Sociální diskriminace pod lupou*, Otevřená společnost o.p.s., 2006 vydání první, Praha, ISBN 80-903331-7-6

Veselý M. ed., *Úvod do terénní sociální práce*, vydal Drom-romské středisko, 2002, Brno, brožura

Elektronické zdroje:

ČSU, Sčítání lidu, domů a bytů 2001, [online] cit. 5.4. 2007 URL :
<http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/tabx/CZ0000>

Petr Lhotka, Romové v České republice po roce 1989, [online] cit 5.4. 2007 URL :
<http://skola.romea.cz/cz/index.php?id=historie/14>

MPSV, *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti – souhrnné informace o projektu*, srpen 2006, [online] cit. 5.4. 2007, URL: <http://www.mpsv.cz/cs/3052>

ČTK, *Výzkum: přibývá Romů, kteří končí v chudinských domech a čtvrtích*, 6.9.2006 [online] cit. 10.4. 2007, URL : http://www.romea.cz/index.php?id=servis/z2006_0521

Společnost Člověk v tísní , *Pracovní poradenství*, [online] cit. 5.6. 2007, URL : http://www.pracovniporadenstvi.cz/?cz_oprojektu

E-knihovna, *Zpráva o stavu rasismu, antisemitismu a diskriminace v ČR*, 2006, [online] cit. 4. 6. 2007, URL : <http://migraceonline.cz/e-knihovna/?x=1955038>

MPSV, *Statistiky nezaměstnanosti*, březen 2007, [online] cit. 7. 4. 2007, URL : <http://portal.mpsv.cz/sz/stat>

Odstraněno: .

Pracovní poradenství

Specifika práce pracovního poradce:

Cílová skupina:

Klienty pracovního poradce jsou lidé z vyloučené lokality, kteří jsou nezaměstnaní. Tito lidé zažívají ekonomické vyloučení¹, které je zdrojem chudoby a vyloučením z životního standardu a životních šancí obvyklých ve většinové společnosti. Je nutné u nich mluvit o deprivaci vyloučených – jednak vzniklou z předchozích neúspěšných pokusů o uplatnění na trhu práce, ale také z izolace od hlavního proudu společnosti a neúčasti na čerpání jejích ekonomických zdrojů. Proto snad nejdůležitějším krokem činnosti pracovního poradce je přimět klienta překonat tento negativní pocit (jakým způsobem to dělá viz. níže) a otevřít se spolupráci.

Práce v teamu Pracovní poradce má tedy specifitější záběr, než terénní sociální pracovník – v reálu působí na mikroregionu všech terénních pracovníků své pobočky. Spolupráce celého týmu je jednak předpokladem, ale i nutností a to z hlediska:

ulehčení navazování kontaktů s potencionálními klienty

zajištění komplexnější pomoci danému klientovi

prezentace organizace navenek

Práce s dalšími subjekty Cílová skupina činnosti pracovního poradce zahrnuje ve své podstatě i různé organizace, které mají co dočinění se zaměstnáváním lidí dané lokality. Zejména se jedná o státní Úřad práce. Pracovní poradce se snaží o navázání spolupráce s ním, přičemž tato spolupráce může být

¹ Sirovátka T., Menšiny a marginalizované skupiny v České republice, str. 15

vzájemně obohacující. Díky své blízkosti klientům může mnohem reálněji referovat o problematice lidí z regionu a v součinnosti s ÚP přicházet na konkrétnější řešení, než mohou státní úředníci od stolu. Avšak v reálu stojí spolupráce těchto objektů na dobré vůli a otevřenosti pracovníků ÚP, která buď je, a nebo také není.

Pracovní poradce přichází do styku s dalšími subjekty, zejména firmami figurujícími na trhu práce daného území. S nimi jedná v zájmu svých klientů, ale zároveň se snaží provádět informační a osvětovou činnost.

Vznik fenoménu Terénní sociální práce, tak jak o ní budeme jednat, vznikla jako reakce na existenci sociálně vyloučených lokalit v ČR. Už na konci devadesátých let vytvořila společnost ČvT pilotní programy TSP s ideou pomáhat zejména v městských romských komunitách. Dobré výsledky pilotních programů a stále se zvyšující palčivost problému vedla k profesionalizaci a k napodobování dalšími poskytovateli.

Nesnadná cesta pomoci Dříve, než si položíme otázku, jak pomáhat v lokalitách typu „Bronx“, „Maso“ (nebo všechny ty další přezdívky, kterými se vyloučené lokality častují), je třeba vědět, proč to dělat. Existují přece už zaběhnuté formy pomoci potřebným, které v naší společnosti fungují. Každý občan má v rámci státu zajištěna svá práva a svoji ochranu, proč by to pro spokojený život nemělo stačit i těm „Romům“ z komunity?

Je třeba na fenomén sociálního vyloučení hledět jako na propast, která mění vnímání okolí. To, co se jeví ve většinové společnosti, jako nástroj pomoci, může u klientské TSP být jen dalším strašákem. Instrukce, s nimiž má

každý občan co dočinění, jednají podle svých principů, které mohou být pohledem člověka na okraji společnosti vnímány pouze negativně. Úřady a škola vyžadují od lidí z vyloučených enkláv požadavky v rámci norem, které jsou společností nastavené. Chtějí, aby nájemníci platili, děti chodily do školy... Když se to neděje, přicházejí represivní opatření. Instrukce se nepídí po příčinách (nakonec to ani nemají v popisu práce), pouze jednají podle řádu. Lidé, kteří dané společenské normy z nejrůznějších důvodů nedodrží, se pak cítí nepochopení a uzavírají se. To jen prohlubuje vzájemnou nedůvěru na obou stranách. Terénní sociální pracovník je tu právě pro ono překlenuvání hranic a -pateticky řečeno- stavění mostů.

Profese bez sakAutoři projektu se shodují v názoru, že terénní sociální práce má být přímá práce s klientem v jeho přirozeném prostředí. To může zajistit jak naprostou adresnost poskytované služby, tak potenciál velké změny. Jedná se de facto o sociální práci formou intervence, která má vést k rozšíření příležitostí obyvatel v konkrétní oblasti. Pracovník nemá za úkol klienta vměstnat do nějakých předem daných škatulek, jen ho doprovází a nabízí mu vhled do problematiky. Jeho kreditem je profesionalita, díky níž může poskytnout informace. Řešení samotné je už zcela v rukou klienta.

Důležitým aspektem TSP je jeho zacílenost na individualitu. Při vymezování regulí činnosti sociálních pracovníků ve vyloučených lokalitách se hledělo na to, aby se jednalo o konkrétní práci s konkrétním člověkem. Posilování vědomí odpovědnosti za vlastní osud vede k cestě z vyloučení, zatímco posilování komunitních cílů by mohlo tuto tendenci omezovat. Samozřejmě nejde oddělit práci s klientem a jeho rodinou od života společenství v němž se nachází. Tím pádem je vlastně realizace individuálních změn prostředkem změny celé komunity.

Expert bez sPodle typologie Musila a Navrátila² je terénní sociální pracovník v ideální případě *expertem*. V tomto modelu je pracovník pozorovatelem, který se snaží pochopit principy a mechanismy, ze kterých daná problematika plyne. Na základě poznatků zjistí, jak nejlépe působit na jednání klienta a tím upravit jeho nepříznivou situaci. Strategie experta tkví v tom, že si od problému udržuje odstup. Ten mu umožňuje nalézt a aplikovat účinné řešení, které vede k úpravě problematických vztahů. Zároveň se pracovník-expert snaží o porozumění. Negativní rysy, které se v blízkosti tohoto typu vyskytují, je sklon k vůdcovství (když se klient stává působením pracovníka závislým na jeho pomoci), nebo naopak přehnané spojenectví (v němž si expert neumí udržet odstup do věci).

Označení terénního sociálního pracovníka jako experta je třeba brát v jeho přeneseném významu. V podstatě nevyovídá nic o úrovni jeho kvalifikace. Profesionalita „teréňáka“ tkví v jeho schopnosti mapovat problematiku v níž se klient nachází a umět nastolit možnosti řešení. Nějaké dosažené stupně vzdělání tedy nejsou určující. Zato nejdůležitějším kritériem je schopnost naslouchat a porozumět situaci, což je dáno osobnostními předpoklady člověka. Terénní sociální pracovník by měl projít výcvikem, v jehož rámci získá dostatečné povědomí o způsobech a možnostech poskytované služby.

K čemu tedy TSP

² Musil, L., P. Navrátil. 1999. „Přístupy k práci s menšinami-dilemata a možnosti jejich řešení (část II. – Antiopresivní přístupy).“ *Sociální práce* (6/1999), s. 34-37